

komplerede sociale sammenhænge i fortiden.

Det er bogens konklusion, at arkæologerne ikke bare er forvaltere af kulturarv, men at de også er med til at forme de kulturværdier, som fremtidens verden skal bygge på. Derfor kræver forfatteren af arkæologerne, at de selv har en bevidst holdning til kulturværdierne, så de kan tage del i udformningen af deres eget samfund.

Næppe alle fortidsforskere vil bryde sig om at blive tildelt denne rolle, og de skal da heller ikke tvinges dertil. Der må stadig være plads for fagfolk, der snævert befatter sig med enkeltheder i fortiden. Men de fleste vil det forhåbentlig gå som anmelderen, der føler sig opløftet og beriget af denne gennemsympatiske bog, der så klart præciserer vort ansvar som dem, der kan værne fortiden mod at blive misbrugt af nutiden.

Olaf Olsen

Inge Skovgaard-Petersen, Aksel E. Christensen og Helge Paludan:
Danmarks historie I. Tiden indtil 1340.
(Gyldendal 1977). 582 s., 215,00 kr.

Ikke blot for den læge læser, men også for historikeren selv er de store sammenfattende fremstillinger af Danmarks historie ryggraden i tidens historieopfattelse. Men det er karakteristisk for sådanne oversigtsværker, at de sjældent rummer nogen virkelig dokumentation for de fremsatte påstande, endside diskussion af de udviklingslinier, der drages. Læseren må tro på forfatteren eller lade være. Dette gælder markant for Erik Arups skelsættende *Danmarks Historie* (1925–55), der trods denne brist har sat sit dybe præg på alt, der siden er skrevet om Danmarks ældre historie. Men heller ikke de endnu mere omfangsrige fremstillinger – som f.eks. *Politikens Danmarkshistorie*, der dog rummer henved 8000 tryksider – giver plads for dokumentation og diskus-

sion. Dette skal ikke fremføres som nogen kritik; opgaven er formentlig uløselig, når man vil skrive en Danmarkshistorie, der dækker hele det brede spektrum af viden om materielle og åndelige faktorer, der tilsammen tegner vor fortid.

På denne baggrund er det bemærkelsesværdigt, at der nu – for første gang i Danmarks historie – bliver udsendt en Danmarkshistorie, hvis erklærede formål det er at kombinere en syntese over landets historie med en diskussion af den forskning, som syntesen bygger på. Værket skal efter planen omfatte 5 bind, hvert på ca. 600 sider. Udkommet er nu bind 1, der dækker tiden frem til 1340. Udgiveren er Gyldendal, men bag udsendelsen står de historiske institutter ved de tre »gamle« universiteter. Værket redigeres af professorerne Aksel E. Christensen, H. P. Clausen, Svend Ellehøj og universitetslektor Søren Mørch.

For ret at forstå dette værk må man kende dets forudsætninger. I takt med uddannelseseksplosionen i 1960'erne skete der en fuldstændig omlægning af historieundervisningen ved vore universiteter. Indtil da havde der været to principielt helt forskellige former for uddannelse af historikere: magister-studiet, der i alle led var videnskabeligt orienteret, og cand. mag.-studiet, hvis hovedsigte det var at producere alsidigt orienterede historielærere til gymnasiet. For den vordende cand. mag. stillede eksamensordningen kun krav om videnskabelig fordybelse i forbindelse med det såkaldte speciale, d.v.s. udarbejdelsen af en større afhandling om en selvvalgt historisk emne, der indgik som led i hovedfagsstudiet. Det skarpe skel mellem de to studieformer var dog i tidens løb udvisket, dels som følge af den øgede vægt, der efterhånden blev lagt på tilegnelsen af historisk metode, dels ved en omlægning af den foretrukne undervisningsform fra forelæsninger til øvelser, hvor de stude-

rende selv tog problemer op til selvstændig behandling og fremlæggelse i timerne.

Nyordningen blev meget radikal. Man opgav kravet til de cand. mag.-studerende om erhvervelse af basisviden på alle områder inden for verdenshistorien og Danmarks historie, og studiet blev delt op i en række afsluttede enheder, hvor den studerende efter eget valg – omend med visse forbehold, der skal sikre et alsidigt studieforløb – kan udsøge sig de problemkomplekser, han ønsker at arbejde med og blive eksamineret i. Ordningen har iøjnefaldende svagheder. Opsplitningen af studiet i mange små dele uden indbyrdes sammenhæng gør det vanskeligt for de studerende at tilegne sig et virkeligt overblik over den historiske udvikling og dermed den grundlæggende forståelse af faget. Set udefra kan det også forekomme ejendommeligt, at en cand. mag. i historie model 1970'erne kan have gennemført sit studium uden at have læst en linie om f.eks. Julius Cæsar eller Christian IV.

Til nyordningens umistelige fortrin hører imidlertid, at den så at sige fra studentens første dag på universitetet tvinger ham ind i en forskningssituation. Hvor tidligere tiders historiestuderende terpede et ofte ret overfladisk læsestof, lærer han i stedet at gå direkte til speciallitteraturen og til kilderne selv. Men fordybelsen i det enkelte emne eller problemkompleks er kortvarig. Hvert »område«, som det kaldes, afsluttes med en prøve efter et enkelt semester eller højst to, hvorefter studenten iler videre til det næste emne. På så begrænset tid er det vanskeligt at nå til bunds i problemerne; blot at finde frem til den formålstjenlige litteratur kan være et mammut-arbejde, og især for den unge student er det ofte en næsten umulig opgave at tilvejebringe en overordnet problemstilling ved studiet af de enkelte emner.

Det er som et hjælpemiddel for disse

hårdt trængte studenter, at det foreliggende værk er blevet til. Hovedvægten er lagt på at fremstille de vigtigste synspunkter, som den nyere og nyeste historieforskning har anlagt på de enkelte perioder, på at indføre læseren i speciallitteraturen og at give ham en vurdering af kildematerialets art og udsagnskraft.

I forordet til bind I fremhæves det, at redaktionen har indrømmet bidragsyderne en udstrakt frihed med hensyn til form og indhold, når blot hovedsigtet med bogen holdes for øje. Denne frihed har bindets tre forfattere udnyttet. De tre bidrag er så forskellige som ild og vand.

Universitetslektor *Inge Skovgaard-Petersen* lægger for med afsnittet Oldtid og Vikingetid, næsten 200 stofmættede sider der læses i ét stræk; så spændende er det gjort. Opgaven har for så vidt været utaknemmelig; at skulle skrive historikerens version af oldhistorien få år efter fremkomsten af professor Aksel E. Christensens inciterende bog »Vikingetidens Danmark på oldhistorisk baggrund« er ikke let.

Der indledes med et kapitel om sagnhistorien. Dette er af flere grunde overraskende. For det første fordi sagnene angiveligt hører hjemme i oldtidens seneste århundreder, for det andet fordi den nyere historieforskning næsten samstemmende har kasseret middelalderens myter som grundlag for oldtidens historie. Er Uffe hin Spage og andre gæve kæmper da på vej tilbage til højsæderne i høvdingehallerne? Nej, således forholder det sig ikke. De er gæster af tvivlsom oprindelse, mange af dem avlet i folkesindet langt borte fra Danmarks grænser, og Inge Skovgaard-Petersen indrømmer dem da også højst en plads i et mørkt hjørne lige inden for døren.

I de følgende to kapitler, der behandler landbruget i oldtiden og bebyggelsesudviklingen, er forfatteren som historiker til dels på fremmed grund. Kilderne er i

overvejende grad arkæologiske. De håndteres af Inge Skovgaard-Petersen med imponerende indsigt og varsomhed. Men får de lov at fortælle nok? Det mener jeg ikke. Mest tilfredsstillende er benyttelsen af de vidnesbyrd, der direkte fortæller om landbruget – gårdtomterne, agersporene, landbrugsredskaberne, de naturvidenskabelige informationer. Men hverken her eller i de øvrige kapitler bliver gravene og det mangeartede oldsagsmateriale for alvor afkrævet deres bidrag til oldtidens Danmarkshistorie. Det skal der nok en arkæolog til; selv den mest indsigtfulde historiker kan næppe overskue og vurdere det kolossale fundstof rigtigt.

»Det olddanske samfund« (et tvivlsomt begreb) fremstilles overraskende af Inge Skovgaard-Petersen som et samfund af ligestillede. Det hævdes, at landsbyen som kulturform ikke rigtig levner plads for mennesker, der ikke selv tager aktivt del i arbejdet, og det fastslås, at »det arkæologiske fundbillede ikke aftegner nogen udbytterklasse«. Men man kan sandelig ikke se på en udgravet landsby, om det var brugerne selv, der ejede gårdene, og udbytterklassen møder vi dog i ethvert pragtfund og enhver kæmpehøj fra Danmarks oldtid. Inge Skovgaard-Petersen vil hellere se rigdommen i oldtidsfundene som vidnesbyrd om, at »både mænd og kvinder opnåede sociale førerstillinger«. Men er dette ikke blot andre ord for det samme? Ingen af os kan vide, i hvor høj grad »førerstillingerne« var arvelige (det har den slags dog tendens til at blive), og i hvor høj grad de var knyttet til jordbesiddelse (hvad de også har tendens til). Det væsentlige er, at classeskellene var der – og dermed udbytningen. Måske var den mere markant i nogle perioder end i andre; det er troligt nok. Mellem de første agerbrugere og Gorm den Gamle ligger mellem 3000 og 4000 år. Hvor mange politiske, sociale og ideologiske omvæltninger er der mon ikke sket i denne lange tid?

Inge Skovgaard-Petersen giver i indledningen til sit afsnit udtryk for, at stednavneforskningen er det vigtigste redskab ved studiet af bosættelsen. Dette kan dog kun gælde for tiden efter Kristi fødsel, thi næppe mange bevarede stednavne er ældre. Men selv med dette forbehold kan der i dag sættes spørgsmålstegn ved påstanden. To unge forskere fra Odense – Erland Porsmose Christensen og Torben Grøngaard Jeppesen – har nylig ved systematisk udgravning kunnet vise, at en række fynske landsbyer med navn fra folkevandringstiden først er blevet fikseret på deres nuværende plads engang i vikingetiden eller den tidlige middelalder. Landsbyerne har altså bragt navnet med sig. Hvad dette indebærer for benyttelsen af stednavnenes vidnesbyrd, er endnu uklart; vi må bl.a. afvente nye undersøgelser, der kan fastslå, hvor langt byerne er flyttet. Men det er givet, at der må en radikal nytænkning til.

Stærkest i Inge Skovgaard-Petersens afsnit står kapitlerne om vikingetiden. Om togterne i det fremmede er der kun få sider. Opmærksomheden er helt rigtigt koncentreret omkring den forvandling, som det hjemlige samfund undergik i løbet af denne urolige periode. Kildegrundlaget er nu et andet. Til arkæologien og stednavnene kan nu føjes skriftlige kilder – ikke mange af tal, men vægtige. Det er dog fortsat arkæologien, der leverer de vigtigste efterretninger: de nye bydannelser, vikingeborgene, Jelling-anlægget, skibene (som ikke er udnyttet tilstrækkeligt i bogen), de første trækirker og meget andet. Mest optaget er Inge Skovgaard-Petersen af bydannelserne, og afsnittet rummer mange værdifulde og vel argumenterede synspunkter. Det forekommer mig dog, at hun lægger for stor vægt på den rolle, som kongerne kan have spillet for byerne. Det er givetvis rigtigt, at nogle byer er blevet til ved kongeligt initiativ, også at det var af væsentlig betydning for byerne at nyde den

beskyttelse, som kongen kunne give. Men det helt centrale for en bys fremvækst er, at dens erhvervsgrundlag er til stede; mangler dette, kan selv helhjertet kongelig bistand ikke sikre byen en varig eksistens. For de tidlige danske byer – og da især for dem, der ikke lå ved fjernhandelsruter – må den altafgørende livsbetingelse være, at de havde et opland at virke for og handle med. Byernes opkomst er derfor først og fremmest et vidnesbyrd om, at der i vikingetiden er sket en væsentlig produktivitetsforøgelse i landbruget, som øjensynligt nu har fået et overskud til at sælge af og dermed råd til at opretholde de nye bysamfund. Mon det ikke er denne forbedrede landbrugsdrift, der er det egentlige grundlag for samlingen af Danmark i ét rige?

Inge Skovgaard-Petersens store afsnit er en betydelig bedrift. Bag det ligger en imponerende tilegnelse af et vanskeligt kildemateriale og en enorm litteratur, hvis synspunkter gengives loyalt og præcist. Vigtigst er dog de linier, som hun selv udstikker, og som viser veje for fremtidig forskning. Her er hun både skarpsindig og idérig, og hendes afsnit vil givetvis i mange år tjene som inspiration for vikingetidsforskere af enhver observans.

Andet afsnit, der kort og godt hedder Tiden 1042–1241, er skrevet af dansk middelalderforsknings nestor, professor *Aksel E. Christensen*, der for kort tid siden forlod det professorat i middelalderens historie ved Københavns Universitet, som han havde bestridt i 30 år. Aksel E. Christensen har valgt at gå strengt kronologisk frem, så at sige fra konge til konge, med kun to mindre digressioner. I en fremstilling, der lægger hovedvægten på syntesen, er dette i virkeligheden en yderst krævende form. Men i kraft af sit eminente overblik formår Aksel E. Christensen alligevel at tegne et klart og skarpt billede af udviklingen i de to hundrede år mellem Magnus den Gode og

Valdemar Sejr – den periode hvor kongemagten og kirken i samvirke og i indbyrdes strid fandt deres plads i ledelsen af det danske rige. Af bogens tre afsnit er dette det mest afrundede; de væsentligste sider af tidens historie er med.

En arkæolog kunne dog nok have ønsket, at der var gjort en del mere ud af de arkæologiske levn. Allerede deres omfang burde berettiggende dem dertil. De skriftlige kilder fra tiden er – når man ser bort fra de samtidshistoriske afsnit af Saxos krønike og landskabslovene – yderst sparsomme og meget tilfældigt overleveret. Kun én kildegruppe fra den tidligere middelalder er bevaret i en sådan udstrækning, at den med føje anses for fuldt repræsentativ. Det er vore mægtige romanske domkirker og de næsten 2000 landsbykirker. De allerfleste af dem står endnu, og deres historiske udsagnskraft er derfor stor. De omtales, javist, men alene for de tidligste af dem (og for en lille gruppe senromanske teglstenskirker) har forfatteren forsøgt at drage almenhistoriske konklusioner.

Også borgene kunne med fordel være draget mere direkte ind i fremstillingen. Der burde nok være taget forbehold over for Vilh. la Cours dristige forsøg på at konstruere et system af rigsfæstninger på grundlag af tvivlsomme identifikationer og dateringer af vagtanlæg. Til gengæld får Bastruptårnet ikke den plads, som dette mærkelige anlæg fortjener. Det er ingenlunde »meget primitivt«, men tværtimod et kunstfærdigt og magtfuldt bygningsværk, der – som nylig påvist af Hans Stiesdal – også anskuet ude fra Europa imponerer ved sine dimensioner.

Når man læser Aksel E. Christensens afsnit, bliver man slået af, hvor meget der bygger på hans egen forskning. I studiet af den tidlige middelalder var Erik Arup banebrydende. Men det var nok en lykke for dette forskningsfelt, at den temperamentsfulde Arups efterfølger blev den nøgterne og logisk tænkende Aksel E.

Christensen. Det ville være forkert at skrive, at Aksel E. Christensen i denne bog har sat et monument over sin egen indsats, al den stund vi kan se frem til nye arbejder fra hans hånd. Men det er en præstation, der imponerer.

Bogens sidste afsnit, Tiden 1241–1340, er forfattet af universitetslektor *Helge Paludan*. Han har valgt en tredje fremstillingsform. Det kronologiske er trådt i baggrunden for beskrivelse af erhvervsforholdene, samfundsgruppernes vilkår og rettigheder og forholdene mellem aristokratiet, kongen og kirken. Fremgangsmåden gør det ikke let for læseren at overskue de historiske forløb. Til gengæld er der gode karakteristikker af samfundsforhold.

Perioden er ikke den morsomste at beskæftige sig med. Den præges af økonomisk tilbagegang, politisk opløsning, vold og retsløshed. Men det er naturligvis vigtigt at analysere årsagerne til dette tilbageslag, der også satte sig spor i en nedgang i befolkningstallet – og at studere de følger, som befolkningsreduktionen fik for det politiske og økonomiske system. *Helge Paludan* har kun i begrænset omfang kunnet udnytte det arbejde, der foregår ved »Det nordiske Ødegårdsprojekt«, som i en årrække har analyseret landbrugskrisen i senmiddelalderen. Men ved behandlingen af landbruget har han kunnet støtte sig til en række nyere arbejder af C. A. Christensen og til Erik Ulsigs store bog om danske adelsgodser i middelalderen. Det har til for nylig været den almindelige opfattelse, at de fleste frie danske bønder i denne periode opgav deres selveje og tog deres gårde i fæste af herremændene, dels for at slippe for skatter til kongen, dels for at opnå herremændens værn. Inspireret af Erik Ulsigs resultater fremsatte Troels Dahlerup for nogle år siden den kætterske tanke, at en sådan opgivelse kun havde fundet sted i meget begrænset omfang. *Helge Paludan*

nævner dette, men undlader desværre at gå nøjere ind på problemet.

I sin fremstilling af hundredårets ynke og elendighed fremhæver *Helge Paludan* det som et iøjnefaldende træk, at medens der i Valdemarstiden byggedes 10–20 kirker om året, opførtes der fra o.1300 praktisk talt ingen nye kirker. Denne sammenstilling er helt misvisende. Ved Valdemarstidens livlige kirkebyggeri fik så at sige hvert eneste sogn i Danmark en sognekirke af sten. Dermed var behovet for stenkirker nogenlunde dækket, og stilstanden o. år 1300 siger derfor intet som helst om de økonomiske forhold i riget. Derimod kunne der måske nok have været grund til at fremhæve, at der i de angiveligt så dårlige tider i første halvdel og midten af 1300-årene blev bygget store og køstbare kirker i en række købstæder. Jeg nævner i flæng Vor Frue i København, Skt. Peter i Malmø og Skt. Peder i Næstved. Måske gik det ikke lige skidt alle vegne?

Med dette bind har de historiestuderende ved universiteterne fået et formidabelt hjælpemiddel i deres kamp for at trænge ind i den historiske forskning. Det er ikke blevet en Danmarkshistorie i almindelig forstand. Slet ikke. Trods den store stofmængde beskæftiger bogen sig ingenlunde med alle vigtige sider af vor ældre historie. Hovedvægten ligger tungt på de problemer, der især optager sindene ved universitetsundervisningen i historie. Heri ligger der en indsnævring og begrænsning, som redaktionen givetvis ikke har tilsigtet, og som forfatterne måske ikke selv har gjort sig klart, men som fornemmes stærkt, når man læser i bogen.

Det, der mangler, er de kulturhistoriske discipliner: åndshistorien, litteraturen, lærdomshistorien, kunsthistorien, den materielle kulturs historie – alt sammen lige så uundværlige led i beskrivelsen af vor fortid som de politiske tildra-

gelses og de økonomiske og sociale forhold. Kun Aksel E. Christensen har afsat en smule plads til disse emner; ellers møder læseren dem kun i tilfældige strøbemærkninger og bisætninger. Er dette mon ikke et symptom på, at kulturhistorien har en urimeligt ringe plads i universiteternes historieundervisning?

Med dette forbehold på kulturens vegne skal bogen være varmt anbefalet, også til læsere uden for faghistorikernes kreds – og måske endda allermest der. Den giver nemlig den historisk interesse-rede lægmand en enestående mulighed for at trænge ind i historikerens arbejdsværelse. Den slår bro mellem historieforskning og historieskrivning.

Olaf Olsen

Knytlingesaga. Knud den Store, Knud den Hellige, deres mænd, deres slægt.

Oversat af Jens Peter Ægidius. (G. E. C. Gad, 1977). 160 + 43 s.

Forskningen i den islandske Knytlingesaga har længe fulgt to traditioner, den historiske og den filologiske. Mellem dem er der et svælg befæstet, som endnu ingen har kunnet overskride: Historikernes Knytlingesaga er et kompilationsværk, interessant ved trofast at afskrive gamle og autoritative kilder som Ari Frode og en dansk rigskrønike, der også er brugt af Saxo. Filologernes Knytlingesaga er i grunden et digterværk, en sen gendigtning af sene gendigtende værker som Heimskringla og Gesta Danorum, måske endda skrevet af en rigtig skjald! Med een – utilgængelig – oversættelse fra 1829 har de færreste historikere været i stand til selv at tage stilling i sagen. Den nys udgivne oversættelse af Knytlingesaga vil derfor blive et længe savnet arbejdsredskab for historisk forskning og pædagogik, skønt den på godt og ondt er filologisk.

Til det gode hører, at selve oversættel-

sen er fremragende læseværdig. Det angribelige er udgavens apparat. Det er ganske tilfældigt, hvad man finder for godt at skrive noter om, og så er oplysningerne ofte utilstrækkelige eller vildledende: Sven Estridsøns dødssted, Suderup, bliver ikke identificeret (= Søderup, Hjordkær sogn, Sønderjylland), skønt det kendes fra Ælnoth og beviser sagaens anvendelse af hans værk. Personer bliver endnu ringere annoteret end stednavne. Mange sagsforhold forklares forkert, f.eks. tolkes sagaens gådefulde, men konsistente drejning af verdenshjørnerne, hvorved »nord« står for øst, »øst« for syd o.s.v., ganske uretfærdigt som manglende stedsans. Det totale fravær af henvisninger til litterære paralleller hos Saxo, Ælnoth og de norrøne historieværker forringer værkets anvendelighed. Ingen af disse oplysninger kan findes samlet andre steder. Bibliografien henviser alene til filologers værker og yder end ikke indirekte hjælp.

Indledningen gør rede for udgavens helhedssyn og viser, at noteapparatets mangler er en logisk følge af udgavens plan: Knytlingesaga opfattes som et digterværk, beregnet til fornøjelig oplæsning, men ikke tænkt som historieskrivning. Der er ingen omtale, endsige diskussion, af Curt Weibulls eller Svend Ellehøjs synspunkter. Sagaen siges både at være utilforladelig som historie og unøjagtig i sin geografi. Der er ingen omtale af dens betydelige topografiske kundskaber og deraf følgende værdi for stednavneforskningen – ingen omtale af dens indgående kendskab til historiske bipersoner som Olaf Glug og Nikolaus Dotta – ingen sans for, at Knytlingesagas kildeforhold kunne være et spændende forskningsobjekt – og slet ingen opfordring til selv at forske videre.

Udgiverne af denne dejlige oversættelse kunne have tjent et historisk sindet publikum bedre ved ikke at lade Knytlingesaga lukke sig om sin egen litterære